

dat de samenhang altijd even duidelijk is. Met betrekking tot de ‘welgeborenen’ hebben zij mij niet kunnen overtuigen.

G. A. C. Boon

H. van Lengen, R. Driever, W. Koppers, ed., *Die friesische Freiheit des Mittelalters — Leben und Legende* (Aurich: Ostfriesische Landschaft, 2003, 512 blz., €45,-, ISBN 3 932206 30 4).

In de zomer van 2003 was in Emden en Aurich een tentoonstelling te bezichtigen van de Ostfriesische Landschaft over de middeleeuwse Friese vrijheid. In het kader daarvan werd over dit thema een boek gepubliceerd, dat als *Begleitungsband* bij de tentoonstelling diende. Het gaat om een lijvig, fraai geïllustreerd boekwerk, waarin vijftien auteurs aspecten behandelen van de Friese vrijheid. Zowel de politieke en sociale werkelijkheid (*Leben*) als de ideologische verwerking, van de Middeleeuwen tot de twintigste eeuw (*Legende*), komen aan bod. De hoofdstukken zijn steeds door erkende specialisten geschreven. De samenstellers hebben hun blijkbaar niet gevraagd iets origineels te leveren, gebaseerd op eigen nieuw onderzoek. Een groot deel van de inhoud is namelijk al eerder in een andere vorm gepubliceerd. Slechts enkele hoofdstukken zijn nieuw en uitvoerig geannoteerd. In de overige wordt volstaan met een literatuurlijst.

Veel aandacht wordt besteed aan de ‘vrije’ *Landesgemeinden* die in de vroege dertiende eeuw in de bronnen verschijnen en dan bestuurd blijken te worden door jaarlijks gekozen *consules*, die geen verantwoording schuldig zijn aan een vorst. In een gedetailleerd en goed gedocumenteerd hoofdstuk bespreekt Hajo van Lengen de territoriale indeling van deze landen, van Westergo in het westen tot Wursten aan de overzijde van de Weser, waarna hij in een volgend en eveneens fraai hoofdstuk de voorstellingen bespreekt die als symbolen van de Friese vrijheid op de zegels van de verschillende landen staan afgebeeld. Wel gedetailleerd, maar allerminst nieuw is het hoofdstuk van Ehbrecht, die de Friese landen als ‘landvredeverbonden’ schetst, die er echter niet in slaagden het vetewezen in de maatschappij te beteugelen. Ehbrecht gaat ook in op het nog steeds wat raadselachtige verschijnsel van de gezworenen van de Upstalboom, een soort college van vrederechters die de vrede in *tota Frisia* moesten bewaren. Dit hoofdstuk is grotendeels gebaseerd op oudere publicaties van zijn hand. Ook Heinrich Schmidt, die de ideologie van de Friese vrijheid behandelt, doet dat op basis van eigen ouder werk, evenals Oebele Vries, die schrijft over de vrijheid als ‘Randproblem’ van het Rijk in de vijftiende eeuw.

Origineler is het stuk van Hans Mol, die het dichte netwerk van kerken en kloosters in Friesland in verband brengt met de behoefte aan identificatiepunten bij de lokale elite, die — ook een vorm van ‘vrijheid’ — zelf de zeggenschap over personeel en goederen behielden. Wat de parochiekerken betreft bleef dat zo in de vijftiende en zestiende eeuw. Het werd zelfs versterkt als gevolg van de reformatie, toen de principiële zelfstandigheid van de plaatselijke kerk theoretisch werd onderbouwd. Ging men in Friesland daarom zo gretig over naar de nieuwe leer? De kloosters waren echter in de vijftiende eeuw sterk ‘ontfriet’ en konden na de reformatie zonder veel weerstand worden opgeheven.

In de laatste hoofdstukken van het boek wordt verteld hoe de Upstalboom in de negentiende eeuw uitgroeide tot een belangrijke *lieu de mémoire* voor Oostfriezen. Frieswijk besluit de bundel met een hoofdstuk over de veel kortere geschiedenis van het monument op het Rode Klif bij Warns, waar sinds de Tweede Wereldoorlog de overwinning op de Hollanders in 1345 wordt herdacht.

Hoewel een paar hoofdstukken algemene onderwerpen behandelen, zoals landschap en bewoning in de vroege Middeleeuwen (Knol), archeologie in Oost-Friesland (Bärenfänger) en (laatmiddeleeuwse) vroomheid (Sander), concentreert het boek zich wel degelijk op het thema van de 'Friese vrijheid'. Een probleem is echter dat het begrip 'vrijheid' vele inhouden blijkt te hebben, en dat het beeld daarvan in het boek niet zeer consistent is. Dat komt niet alleen door de ingewikkelde middeleeuwse werkelijkheid, maar ook door interpretatieverschillen tussen moderne historici. Sommigen lijken de Friese landen in de twaalfde en dertiende eeuw nog te beschouwen als 'boerenrepublieken', ongeveer zoals Slicher van Bath ze in 1948 beschreef, waarna pas in de veertiende eeuw een kleine elite kwam bovendrijven die bestuur en rechtspraak ging monopoliseren, de hoofdelingen. Anderen, zoals Van Lengen en Mol benadrukken juist dat de Friese samenleving al vroeg werd gedomineerd door een kleine aristocratie. Van 'boerenvrijheid' was in hun ogen eigenlijk geen sprake.

Misschien dat deze meningsverschillen binnen het boek samenhangen met het uitgangspunt van de auteurs. Mol concentreert zich op de landen ten westen van de Eems en ook Van Lengen laat die in zijn hoofdstukken uitvoerig aan bod komen. Anderen daarentegen baseren zich vooral op de Oost-Friese situatie. Het boek is weliswaar een 'gesamtfriesische' productie, maar niet in alle hoofdstukken heeft men de muur van de Nederlands-Duitse grens echt kunnen slechten. Sommige stukken beperken zich eenvoudigweg tot één kant van de grens, in andere blijkt men niet goed op de hoogte van relevante publicaties in de andere taal. Opvallend is bijvoorbeeld dat Mol wel verwijst naar het werk van Sander, maar Sander niet naar dat van Mol. *Tota Frisia* blijft blijkaar een moeilijk te verwezenlijken ideaal. Maar de poging op zichzelf is wel toe te juichen.

A. Janse

S. I. Oppenhuis de Jong, ed., *De Middelnederlandse Perceval-traditie. Inleiding en editie van de bewaarde fragmenten van een Middelnederlandse vertaling van de Perceval of Conte du Graal van Chrétien de Troyes, en de Perchevael in de Lancelotcompilatie* (Dissertatie Utrecht, 2003, Middelnederlandse Lancelotromans IX; Hilversum: Verloren, 2003, x + 558 blz., €49,- ISBN 90 6550 753 1).

De Middelnederlandse Perceval-traditie omvat een editie van de nog bewaarde fragmenten van een Middelnederlandse vertaling van Chrétien de Troyes' *Perceval* en de *Perchevael* in de Haagse *Lancelotcompilatie* voorafgegaan door een studie over de Middelnederlandse *Perchevael*-traditie. Reeds in 1954 kondigde Maartje Draak een nieuwe editie aan van de *Perchevael* in de *Lancelotcompilatie*, maar die uitgave is er nooit gekomen. Meer dan dertig jaar later (in 1987) overhandigde Draak al het materiaal dat ze rond het onderwerp had verzameld aan Oppenhuis de Jong die het als uitgangspunt gebruikte voor haar promotie-onderzoek onder leiding van Draaks leerling Wim Gerritsen. De stem van Maartje Draak klinkt nog heel expliciet door in het tweede hoofdstuk (43-65) waar Draaks overzicht — doorspekt met haar aantekeningen — van Chrétiens *Perceval* en van het *Eerste Vervolg* op die tekst werden opgenomen.

Na een beknopt overzicht van de Oudfranse traditie besteedt Oppenhuis de Jong aandacht aan de dertiende-eeuwse fragmentarisch overgeleverde Middelnederlandse vertaling van Chrétiens *Perceval*. De resultaten van dit deelonderzoek zijn niet echt verrassend hoewel haar observaties wel interessant zijn. De Middelnederlandse *Perchevael* kan worden beschreven in termen als rationalisering en idealisering (cf. onderzoek van Huby in verband met vertaal-